

כנס הרצליה 2018 תשע"ח HERZLIYA CONFERENCE

ניירות רקע לכנס הרצליה ה- 18

מרוץ החימוש במזה"ת – האתגרים העיקריים לישראל

שאול שי, עודד ברוש, יאיר פרוימוביץ'

מאי 2018

הקדמה

המזרח התיכון נתון מזה כעשור במרוץ חימוש חסר תקדים, המציב אתגרים חדשים עבור ישראל הן בטווח הקצר והן כהליך אסטרטגי ארוך טווח. כיום עיקר תשומת הלב של ישראל ממוקדת באיומים המידיים הנשקפים לה מצד איראן, חיזבאללה, חמאס וארגוני טרור פלסטיניים נוספים ולכן מסמך זה לא יעסוק בפירוט בהתעצמות של איראן ובעלות בריתה, ויסתפק בהצגת נושא זה כרקע וכמחולל של תהליך ההתעצמות הצבאית במזרח התיכון.

מסמך זה יתמקד דווקא בתהליכי ההתעצמות של מדינות אשר אינן נחשבות כיום כאיום על ישראל ויתר על כן, לישראל ולמדינות "המחנה הערבי הסוני המתון", (מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות הערביות וקטאר), אינטרסים אסטרטגיים משותפים בהתמודדות עם האיום האיראני וארגוני הטרור הסונים הרדיקליים (המדינה האסלאמית ואל קאעדה).

מרוץ החימוש במזה"ת – האתגרים העיקריים לישראל

עיקרי המסמך

המזרח התיכון נתון מזה כעשור במרוץ חימוש חסר תקדים אשר מניעים אותו 4 גורמים גיאואסטרטגיים מרכזיים:

חזיתתה של איראן להגמוניה אזורית, הסכם הגרעין עם איראן והצלחותיה בעיראק ובסוריה והמלחמה בתימן. כמענה לאתגר האיראני, ערב הסעודית ומדינות המפרץ משקיעות סכומי עתק בהצטיידות במערכות נשק מתקדמות ולתהליך זה שותפה גם מצרים כחלק מהקואליציה הערבית סונית.

התחמשות חסרת תקדים של שחקנים לא מדינתיים באמצעי לחימה - בראשם חיזבאללה (חמאס, חות'ים בתימן ועוד) המצטיידים באמצעי לחימה מתקדמים בעיקר בתחום הרקטי בעזרתה של איראן.

המלחמות במזרח התיכון הדורשות הקצאת משאבים רבים ואספקה רציפה של אמצעי לחימה והצורך בשיקום ובבניה של צבאות שנשחקו או התפרקו בעקבות אירועי "האביב הערבי". תהליך השיקום (בעיראק, סוריה, תימן, לוב) צפוי להאיץ בעתיד ביתר שאת את ההתחמשות באזור.

שובה של רוסיה למעמד בכיר במזרח התיכון והתחרות בינה לבין ארה"ב והמערב על ההשפעה באזור. אחת התוצאות של העימות בין המעצמות היא הספקת נשק למדינות האזור ע"י שני הצדדים, כחלק מהניסיון לבסס ולרכוש השפעה.

המזרח התיכון מהווה כיום את אחד מהשווקים העיקריים למכירות אמצעי לחימה כאשר ערב הסעודית ואיחוד האמירויות רוכשות 19% מסך מכירות אמצעי הלחימה (אמל"ח) של ארה"ב. בחינה של פרטי עסקאות הנשק בשנים האחרונות במזרח התיכון מצביעות על הצטיידות מדינות האזור במטוסי הקרב הטובים ביותר (מארה"ב, בריטניה, צרפת ורוסיה), צוללות וספינות מתקדמות (מגרמניה, ארה"ב, צרפת ורוסיה) טילים ורקטות (מפיתוח עצמי באיראן, סין, רוסיה) מערכות הגנה אווירית מתקדמות (מארה"ב, רוסיה) ועוד.

ישראל נדרשת להתמודדות עם שני סוגי אתגרים במרוץ החימוש האזורי:

האיום מצד איראן ובעלות בריתה – איום זה הוא ממשי ומידי.

האיום הפוטנציאלי מצד מדינות ערביות אשר כיום אינן בבחינת איום על מדינת ישראל ואף נתפסות כמדינות עמן יש לישראל אינטרסים משותפים. אולם במציאות הדינמית של המזרח התיכון יש לקחת בחשבון גם תפניות אסטרטגיות אשר עלולות להציב מדינות אלה בעימות מול ישראל.

קיימות שתי מגמות בולטות בתחום ההתחמשות של המדינות הערביות:

גיוון המקורות של רכש אמצעי לחימה, ארה"ב עדיין מהווה את ספק הנשק העיקרי של סעודיה, איחוד האמירויות ומצרים אך מדינות אלה אימצו אסטרטגיה של גיוון מקורות הרכש של אמצעי הלחימה על מנת לצמצם את תלותן בספק יחיד.

פיתוח תעשייה צבאית מודרנית כחלק מהמגמה לצמצום התלות במדינות זרות להספקת אמצעי הלחימה וכמקור לפיתוח טכנולוגי וכלכלי.

ניתן להצביע על שורה של אתגרים מרכזיים עבור מדינת ישראל במסגרת מרוץ החימוש האזורי:

איום הגרעין האיראני ותהליך מואץ של כניסת מדינות האזור לפרויקט גרעין אזרחיים (איחוד האמירויות, מצרים, ערב הסעודית ועוד). סוגיה זו לא תידון במסמך זה (ניתוח מקיף של התהליך ראה).¹

האיום של טילים ורקטות – מקור האיום העיקרי הוא מאיראן המפתחת פרויקט טילים הן לצרכים האסטרטגיים והן לצרכים האופרטיביים והטקטיים (טילים ורקטות לטווחים הבינוניים והקצרים) האיום במישור זה הוא בהיבט הכמותי (מעל 100,000 רקטות וטילים בידי חיזבאללה) ובהיבט האיכותי, טילים עם רמת דיוק גבוהה, טווח ארוך וראש קרבי גדול.

מערך של לוויינים שמביא ל"שקיפות" של האזור. במזרח התיכון מתקיים "מרוץ חלל". ברשות רבות ממדינות האזור מצויים לווייני ריגול (תצפית) המאפשרים כיסוי מודיעיני של הזירות השונות במזרח התיכון וחלקן אף שוקדות על פיתוח יכולת בנייה עצמית של הלוויינים ויכולות שיגור (איראן וטורקיה). חברות מערביות מספקות כיום לכל דורש צילומי לוויין איכותיים, בעלות נמוכה יחסית ואלה עלולים לשמש גורמים מדינתיים וארגוני טרור לצרכים מבצעיים.

מטוסי קרב מתקדמים – מדינות המזרח התיכון מצטיידות במאות מטוסי קרב עם מערכות החימוש המתקדמות ביותר. ערב הסעודית מצטיידת במטוסי F-15S ומטוסי טיפון, איחוד האמירויות במטוסי F-16, קטאר במטוסי F-15QA ומטוסי רפאל ומטוסי טיפון, מצרים במטוסי F-16, מטוסי רפאל (צרפת) ומטוסי מיג 29 (רוסיה). רוסיה מציעה למכירה גם את מטוסי הקרב המתקדמים ביותר שלה ובהם סוחוי 35 (לאיחוד האמירויות ולסודאן).

מערכות הגנה אווירית מתקדמות – רוסיה מהווה מקור מרכזי בתחום זה. סיפקה מערכות S-300 לאיראן ומצרים ובמגעים למכירת מערכות S-400, לטורקיה וערב הסעודית. ארה"ב מוכרת גם היא מערכות הגנה אווירית מתקדמות ובהן מערכות פטריוט מתקדמות (משמשות ליירוט טילים ע"י ערב הסעודית), איחוד האמירויות ומצרים. איחוד האמירויות היא הראשונה שקיבלה במזרח התיכון את מערכת ה-THAAD ליירוט מטוסים וטילים.

כלי טייס בלתי מאוישים (כטבמ"ים) – מרבית מדינות האזור מצטיידות בכלי טייס בלתי מאוישים לצרכי איסוף מודיעין וחלקן גם בכטבמ"ים חמושים (בטילים) או בחומרי נפץ (כטב"מ "מתאבד"). לאיראן יכולות ייצור עצמי של כטבמ"ים מסוגים שונים. מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומדינות נוספות באזור מפעילות כטבמ"ים מתוצרת ארה"ב ובריטניה. בשל סירובה של ארה"ב למכור כטבמ"ים חמושים, רכשו מדינות אלה כטבמ"ים חמושים מסין.

ארגוני טרור באזור ובראשם חיזבאללה, אך גם חמאס והחות'ים בתימן מפעילים כטבמ"ים. מקור הכלים והטכנולוגיה הוא בעיקר באיראן. המדינה האסלאמית הפעילה גם היא כטבמ"ים בעיראק וסוריה. איום צפוי גם מה**הרחפנים** שתפוצתם צוברת תנופה באזור.

האיום הימי – איראן מקדמת גם את האיום הימי באמצעות הספקת אמצעי לחימה מתוצרתה או במימונה לארגוני החסות שלה. האיום העיקרי לישראל הוא מטילי חוף ים מסוג יאחונט שבעבר על פי מקורות זרים ישראל סיכלה העברת משלוח שלהם מסוריה לחיזבאללה. טילי חוף ים מסוג סי 802 כבר הופעלו ב-2006 ע"י חיזבאללה. טילים מסוג זה הופעלו גם ע"י החות'ים בתימן נגד כלי שיט של הקואליציה הסעודית וארה"ב. בזירה של הים האדום הפעילו החות'ים גם סירות לא מאוישות, המופעלות בשלט רחוק וטעונות בחומר נפץ, וכן מוקשים ימיים מתוצרת איראנית, נגד כלי שיט של הקואליציה.

הציים של מצרים וערב הסעודית מצויים בתהליכי מודרניזציה והתעצמות חסרי תקדים. הצי המצרי רכש 4 צוללות חדישות מגרמניה, שתי נושאות מסוקים מצרפת (46 מסוקי קרב עבור נושאות המסוקים, מרוסיה), 4 קורבטות חדישות מצרפת וכלי שיט נוספים מארה"ב. הצי הסעודי עובר תהליך מודרניזציה מקיף באמצעות רכש של כלי שיט מתקדמים בארה"ב וכן בספרד.

איום הסייבר – מדינות באזור ובמיוחד איראן אך גם ארגוני טרור דוגמת חיזבאללה וחמאס מפתחים יכולות בתחום הסייבר ומדינת ישראל נתונה למתקפות סייבר מצד גורמים אלה. ישראל נדרשת לתת מענה גם להאקרים הפועלים מהעולם הערבי, גם ממדינות שאינן מצויות כיום בעימות עם ישראל, וגם קבוצות מחוץ למזרח התיכון דוגמת "אנונימוס".

סיכום

איראן מהווה את הגורם המרכזי המחולל כיום את מרוץ החימוש במזרח התיכון. למרות הסנקציות המוטלות עליה, איראן מקדמת את יכולותיה בתחום הפיתוח והייצור של מערכות נשק מייצור מקומי, כאשר מאמץ עקרי ממוקד בפיתוח וייצור של רקטות וטילים, אך גם בתחומים נוספים כגון כטבמים, סייבר ועוד. בעוד מספר שנים, כשייפסק אמברגו הנשק על איראן, תצטרף גם האחרונה למרוץ החימוש האזורי ורוסיה וסין יהיו ככל הנראה המקורות העיקריים לרכישת אמצעי לחימה וטכנולוגיה מתקדמת.

"שובו של הדוב הרוסי" למזרח התיכון והרצון הרוסי לרכוש השפעה גם באמצעות מכירות נשק מתקדם למדינות האזור מהווה גורם משפיע כבד משקל על מרוץ החימוש האזורי. לכל אחת ממדינות המזה"ת החותרות, וגם פועלות באופן מעשי, לרכוש מרוסיה אמל"ח יש מכלול שונה של מניעים. כך, המניעים של איראן מובנים לכאורה, שכן רוסיה היא זו המציעה לאיראן את הטכנולוגיות ואמצעי הלחימה המתקדמים ביותר, אם כי גם סין מגלה פעילות בתחום. הסכם הגרעין, ה-JCPOA, גם פותח אופק עתידי – אחרי שאמברגו הנשק יוסר בתום חמש שנים, בשנת 2020 לכניסה של מדינות אירופיות לתחום אספקת האמל"ח המתקדם לאיראן (בכפוף לאישור מועבי"ט).

כמענה לאתגר האיראני, המדינות הערביות עוסקות כאמור ברכש אינטנסיבי וחסר תקדים של מערכות נשק מתקדמות, אולם לכך יש להוסיף שני מרכיבים בעלי משמעות:

- מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומדינות נוספות מקיימות מערכות הדרכה והכשרה תוך שת"פ הדוק עם מדינות המערב (ספקיות האמל"ח) ותרגילים משותפים בין לבין עצמן ועם מדינות נוספות. בתרגילים אלה מתבצעות פריסות של כוחות אוויריים, ימיים ויבשתיים (בהתאם לאופי ונושא התרגיל) אל המדינה המארחת והדבר מאפשר שיתוף בניסיון ובידע וגיבוש יכולת שיתוף פעולה בין הצבאות.
- המדינות הערביות צוברות ניסיון קרבי חשוב בזירות העימות השונות במזה"ת תוך הפעלה מבצעית של מערכות הנשק המתקדמות שהן רוכשות. 10 מדינות מעורבות במלחמה בתימן, מצרים מנהלת מלחמה בטרור בסיני ובגבול עם לוב, ורבות ממדינות ערב היו מעורבות בלחימה נגד המדינה האסלאמית בסוריה ועוד.

בשנים האחרונות ישראל הגמישה את עמדתה בנושא יצוא נשק אמריקאי מתקדם למדינות המפרץ ומצרים, משום שראתה בכך חיזוק של החזית האזורית מול איראן. אולם, הגדלת ההיקף והאיכות של אמצעי הלחימה המסופקים למדינות המפרץ ומצרים צפויים לשחוק את היתרון האיכותי הצבאי הישראלי.

מרוץ החימוש האזורי בא לידי ביטוי הן בהיבט האיכותי והן בהיבט הכמותי. כיוון שמדינות ערב מצטיידות במערכות נשק מתקדמות שחלקן דומות (אם כי לא זהות) לאלה המצויות בידי ישראל, עולה השאלה מתי "הכמות הופכת לאיכות"?

איראן – כגורם המחולל מרוץ חימוש אזורי

איראן מהווה את הגורם המרכזי המחולל כיום את מרוץ החימוש במזרח התיכון. למרות הסנקציות המוטלות עליה, איראן מקדמת את יכולותיה בתחום הפיתוח והייצור של מערכות נשק מייצור מקומי, כאשר מאמץ עקרי ממוקד בפיתוח וייצור של רקטות וטילים, אך גם בתחומים נוספים כגון כטב"מ, סייבר ועוד. בעוד מספר שנים, כשייפסק אמברגו הנשק על איראן, תצטרף גם האחרונה למרוץ החימוש האזורי ורוסיה וסין יהיו ככל הנראה המקורות העיקריים לרכישת אמצעי לחימה וטכנולוגיה מתקדמת.

רוסיה הולכת ומשלימה את מימוש העסקה של אספקת מערכת הגנ"א S-300, שביצועה התמהמה זה שנים ארוכות. זאת, אחרי שהפרשה הגרעינית האיראנית הגיעה לסיומה לשביעות רצונה של רוסיה במסגרת ההסכם הגרעיני, ה-JCPOA. רוסיה עומדת על ההגדרה כי אלו מערכות "הגנתיות", ולפיכך אין כל פסול באספקתן על אף אמברגו הנשק המוטל על איראן.

רוסיה גם מספקת לאיראן מגוון של אמל"ח מסוגים אחרים, והצדדים מעוניינים לממש אספקה של מטוסי קרב רוסיים מתקדמים שיחליפו בהדרגה את סד"כ מטוסי הקרב האיראנים המיושנים, שבחלקם כבר נמצאים בשימוש בין שלושה לארבעה עשורים ואף יותר, הגם ששודרגו פה ושם במערכות מתקדמות.

עפ"י החלטת מועבי"ט 2231 יוסר אמברגו הנשק על איראן חמש שנים מיום אימוצה ביולי 2015, כלומר החל משנת 2020. אמנם עסקאות אמל"ח ידרשו אישור של מועבי"ט, ואולם העיקרון שאמברגו הנשק יוסר – בהנחה שאיראן תמשיך עד אז למלא את התחייבויותיה הגרעיניות בהסכם ה-JCPOA – פותח בפני רוסיה הזדמנויות ואתגרים.

האתגר הוא בכך שרוסיה שואפת להקדים מתחרים אחרים על שוק האמל"ח באיראן, האמורה להתעשר בשנים הראשונות של מימוש ההסכם הגרעיני כתוצאה מהסרת הסנקציות הכלכליות; אין ספק שגם חברות מסין וממערב אירופה תהיינה מעוניינות להרוויח מההכשר לשווק אמל"ח, ומוצרים נלווים, כפועל יוצא מהאמור בהחלטה 2231. לרוסיה יתרונות פתיחה חשובים בתחרות זו, שכן איראן מעוניינת למצות את הזמינות הטכנולוגית לרכוש סוגי אמל"ח מתקדמים מרוסיה, כמהלך העשוי להיות, מן הסתם, כרוך בפחות קשיים מנהליים מאשר רכישת פריטים מקבילים מחברות מערב-אירופיות, ועם יתרונות איכות ואמינות ארוכי-טווח על פני אמל"ח סיני מקביל.

אמנם ארה"ב עלולה להטיל ווטו על אישור מועבי"ט של עסקאות אמל"ח אלו, ואולם יתכן גם כי רוסיה תבחר להתעלם מהווטו האמריקני, במיוחד בכל האמור באספקת אמל"ח "הגנתי" כביכול, כמו מערכות הגנ"א מתקדמות (בהנחה שהאיראנים יהיו מעוניינים לרכוש דגמים מתקדמים יותר מאלה שמספקת רוסיה לאיראן כיום), או מטוסי יירוט מהשורה הראשונה, כמו סוחוי-35. מנגד, חברות מערב אירופיות עלולות להיות מושפעות הרבה יותר מאשר רוסיה מהתנגדות של ארה"ב במועבי"ט לאספקת אמל"ח מתקדם לאיראן.

ההתבססות האיראנית על אמל"ח רוסי צפויה להקיף את כל קשת התחומים – אוויר, הגנ"א, יבשה וים: מטוסי קרב (כנראה סוחוי-35), מסק"רים, טילים מסוגים שונים לשימושם של אלה (אוויר-אוויר, אוויר-קרקע, נ"ט); טנקים, נגמ"שים, ארטילריה; צוללות וספינות שטח. איראן מתכננת לרכוש כמה מאות טנקי T-90. מדובר בטנק במשקל 46 טון שתותח ה-125 מ"מ שלו מסוגל לשגר גם טילי נ"ט מונחי לייזר.

היקף העסקאות המצויות במו"מ בין איראן לרוסיה מגיע לכדי 10 מיליארד דולר. מאחר שעד כה מספקת רוסיה לאיראן דגם ראשוני ומיושן יחסית של ה-S-300, יש לשער כי האיראנים יהיו מעוניינים בעתיד לרכוש דגמים מתקדמים יותר (S-400) לשדרוג מערך ההגנ"א, כך שתשתפר מאוד יכולתם ליירט הן מטוסים, הן טילי שיוט, ואף טילים בליסטיים.

הסכם ה-JCPOA קובע כי כעבור שמונה שנים מאימוצו, דהיינו בשנת 2023, יחול מועד המכונה "Transition Day", אשר במסגרתו יוסרו מאיראן כל העיצומים וההגבלות בתחום הטילים. במשתמע הכוונה לרכישת טכנולוגיות בתחומי הטילים הבליסטיים, טילי שיוט, וגם של טילי יירוט נגד טילים בליסטיים (BMD). גם כאן מובן מאליו כי רוסיה תהיה – בהנחה שלא ישתנו בינתיים נתוני היסוד באיראן וברוסיה (כלומר דפוסי המשטר ברוסיה ובאיראן, אם כי כמובן שבתווך יתכנו

שינויים) – הגורם שאליו צפוי שאיראן תפנה. זאת, משום הזמינות העדיפה של האמצעים שרוסיה תהיה מוכנה לספק לאיראן בתחומים אלה, של טכנולוגיות טילים מתקדמות ביותר ("State of the Art"), בהשוואה לסין או למערב אירופה, שעשויות להציע טכנולוגיות פחות מתקדמות (סין) או שמכירה של אמל"ח כה מתקדם עלול להיתקל במשוכות מדיניות (מערב אירופה). חיזוק משמעותי של יכולות ההגנה של איראן, בשילוב רכישת טכנולוגיות מהמתקדמות ביותר בתחומי הטילים, יקדמו את איראן ליעד האסטרטגי של רכישת חסינות ("immunity") מפני תקיפה, או גם מפני תגמול בתגובה למהלכים איראניים התקפיים. על פי פרשנות, יתכן גם כי המועד של "Transition Day" יוקדם, ויחול עוד לפני שנת 2023, בכפוף לאישור של סבא"א שאיראן מקיימת את התחייבויותיה הגרעיניות עפ"י ה-JCPOA. ניתן גם, אם כן, להעריך שאיראן עשויה להמשיך לציית לסעיפים הגרעיניים ב-JCPOA במטרה לממש, או אף להקדים ככל האפשר, את מימוש ההקלות הגלומות במיצוי הסרת העיצומים הטיליים במסגרת "Transition Day", מהלכים הדורשים אישור של סבא"א שאיראן מקיימת את התחייבויותיה הגרעיניות בהסכם.

הספקת נשק רוסי לסוריה

היקף המעורבות הרוסית בסוריה ידוע, הן בהיבט של אספקת אמל"ח לצבא סוריה על כל זרועותיו, והן באשר לנוכחות הצבאית הרוסית בסוריה בשנים האחרונות בתמיכה קרבית בהמשך הישרדותו של ממשל אסד, ובהיבט ההתבססות הרוסית האווירית והימית, והפוטנציאל להצבה מהירה של כוחות קרקע מוטסים. בכך יש משום הדים מהעבר, ומימוש משמעותי של חזרה לימי המעורבות וההשפעה שהיו לבריה"מ בזמנה בזירה הסורית, במובן המדיני, האסטרטגי, הצבאי, הדיפלומטי, התעמולתי, הפוליטי הפנימי, ועוד, ובהשלכות מול גורמים אחרים במזה"ת, בכללם ישראל, ארה"ב, איראן, תורכיה, ומדינות ערביות סוניות נוספות באזור. עם זאת, בניגוד לבריה"מ, רוסיה מקיימת יחסי ידידות עם ישראל, כמו גם ערוצי הידברות ותיאום – מדיניים, אסטרטגיים, ואופרטיביים – לפחות לעת עתה. לישראל יחס של "כבדה וחשדה" למעורבות הרוסית בסוריה, כאשר מבחינות רבות להשפעה הרוסית בסוריה היבט ממתן והיא עדיפה (או "הרע במיעוטו") בעיני ישראל בהשוואה לחלופות אחרות, כמו איראן, טורקיה, דאע"ש או נגזרות אל-קאעידה.

ניתן להצביע על שלושה שלבים בהספקת אמצעי הלחימה והתחמושת מרוסיה לסוריה מאז החלה מלחמת האזרחים בסוריה בשנת 2011.

שלב הראשון רוסיה הבהירה כי היא תעמוד במחויבותה, על בסיס חוזים קיימים, להספקת מערכות נשק כגון מערכות הגנה אווירית מסוג S-300 ו-Pantsyr-S, טילים למערכות הגנ"א SA-17 (ויתכן גם מערכות עצמן) ולמערכות חוף-ים מסוג YAKHONT ויתכן שגם מטוסי MIG-29 ומערכות טילי נ"ט מסוג "קורנט" ו"מטיס".

בשלב הבא, עם התגברות הלחימה והגדלה ניכרת בצרכי צבא אסד בנשק ותחמושת, דווח כי סוריה העבירה בקשה להספקה של כמות גדולות מאד של נשק קל (נק"ל), רובי צלפים ותחמושת לנק"ל². במקביל, החלה השתתפות רוסית פעילה בלחימה המהווה, כמובן, חלופה להספקה ישירה של מערכות נשק. בתחילה, הפעילו הכוחות הרוסיים חימוש מונחה מרחוק והפצצות מן האוויר ובהמשך העמיקה המעורבות בלחימה בשטח בסיוע קצינים מהצבא הרוסי ושכירים מ"קבוצת וגנר".

משנת 2015, החלה התבססות קרקעית של הכוחות הרוסים בנמל טרטוס וש"ת חמימים וזו כללה פריסת מערכות נשק עיקריות (בהן מטוסי ומסוקי קרב, מערכות הגנ"א S-300 ו-S-400, טנקים תותחים וכוחות נוספים) לשימוש הכוחות הרוסים בסוריה ולאבטחתם.

לאחר התקיפה רחבת היקף של מערך ההגנה האווירית הסורי על ידי ישראל (פברואר 2018) ותקיפת מתקני אחסנה וייצור של חומרי לחימה כימיים על ידי ארה"ב, בריטניה וצרפת (אפריל 2018) נראה כי, רוסיה נדרשה לגשר על פערי יכולת ההגנה העצמית הסורית וקידמה את הספקת מערכות ה-S-300. לפי מספר מקורות הספקת רכיבי המערכות החלה כבר במחצית השנייה של אפריל 2018, בעוד ששר החוץ הרוסי סרגיי לברוב טען כי "טרם התקבלה החלטה סופית" בעניין. הספקת מערכות אלו לסוריה תאפשר לרוסיה לדחות ככל הניתן סיכון לחיכוך ישיר, בלתי מבוקר, בין מערך ההגנה האווירית שפרסו בסוריה לבין מטוסי חיל האוויר הישראליים או עם כוחות אמריקאים ואירופי

ההתעצמות הצבאית של מצרים לנוכח מזרח תיכון משתנה

הצבא הוא גורם הכוח הפוליטי והכלכלי העיקרי במצרים מאז מהפכת הקצינים ב-1952. הצבא איבד לזמן קצר את שלטונו ב-2012, בעקבות אירועי האביב הערבי והיבחרו של איש האחים המוסלמים, מוחמד מורסי לנשיא. אולם, הצבא חזר לשלטון ביולי 2013 עם הדחתו של מורסי ועלייתו לשלטון של הגנרל עבד אל פתח א-סיסי. ראשי הצבא במצרים השכילו להימנע מהפעלת כוח מסיבית כלפי המפגינים בכיכר תחריר במהלך אירועי האביב הערבי והצבא נתפס בעיני רוב הציבור המצרי כגורם לגיטימי הדואג לביטחונה ויציבותה של מצרים.

בשנות כהונתו של הנשיא א-סיסי, עיקר עיסוקו של הצבא היה המלחמה בטרור האסלאמי בסיני ובמניעת חדירת טרוריסטים והברחת אמצעי לחימה מלוב וסודאן השכנות. מצרים גם חברה בקואליציה בהובלת ערב הסעודית הנלחמת במורדים החות'ים בתימן, הנתמכים ע"י איראן. עיקר תרומתה של מצרים למערכה זו באה לידי ביטוי בשגור כלי שייט, המבצעים פעילות מבצעית באזור מיצרי באב אל מנדב, הנתפסים כמרחב בעל חשיבות אסטרטגית עבור מצרים.³

מצרים נהנית ממצואות גז אסטרטגית נוחה שבמסגרתה אין שום איום אסטרטגי מצד שכנותיה, כאשר למצרים הסכם שלום יציב עם ישראל (מאז 1979), לוב בעקבות נפילת שלטון קדאפי נתונה במלחמת אזרחים וצבאה התפורר וסודאן למרות חילוקי דעות בינה לבין מצרים במספר סוגיות אינה בבחינת איום.

בעקבות הסכם השלום עם ישראל זוכה מצרים לסיוע כלכלי וצבאי מארה"ב, ומאז תחילת שנות השמונים עיקר הציוד הצבאי של צבא מצרים מקורו בארה"ב.

בשנות שלטונו של הנשיא א-סיסי מסתמנת מגמה מואצת של מודרניזציה של הצבא ורכש מסיבי של אמצעי לחימה מתקדמים ממקורות שונים, לצד ההצטיידות באמצעי הלחימה, מצרים משקיעה גם משאבים רבים באימון הצבא ושיפור כשירותו המבצעית ובבניית מתקנים, בסיסים צבאיים ותשתיות המשרתות את צרכיה הצבאיים. זאת, למרות מצבה הכלכלי הקשה של מצרים.

מדיניות ההצטיידות של מצרים באמצעי לחימה

מצרים נהנית מאז הסכם השלום עם ישראל ב-1979 מסיוע צבאי אמריקאי שנתי של 1.3 מיליארד דולרים ותמיכה כלכלית אזרחית של כ-250 מיליון דולר בשנה. הממשל האמריקאי של אובמה הביע ב-2013 את מורת רוחו מהדחתו של הנשיא מורסי, והקפיא משלוחי נשק למצרים. הקשרים השתפרו לאחר הבחירות שבהן נבחר א-סיסי לנשיא, אולם היחסים נותרו צוננים. הקפאת משלוחי הנשק מארה"ב גרמו לנשיא א-סיסי לגבש אסטרטגיה של גיוון מקורות הנשק של מצרים על מנת לא להיות תלוייה בספק יחיד.⁴

בעקבות בחירתו של טראמפ לנשיא ארה"ב השתפרו הקשרים בין המדינות, אולם בשנת 2017, הופתעה מצרים מהחלטה של ארצות הברית על דחיית והקפאת העברת כספי סיוע כלכלי וצבאי בהיקף של כ-300 מיליון דולר. הממשל האמריקאי נקט בצעדים אלה בשל טענות כי מצרים אינה עומדת בדרישות לשיפור מצב זכויות האדם במדינה.

עיתוי ההחלטה, ערב הגעת משלחת רמת דרג מארה"ב לפגישה עם הנשיא א-סיסי, על מנת לקדם את תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים, ושבועות ספורים לפני תרגיל משותף רחב היקף של כוחות אמריקאים עם צבא מצרים (Bright Star), עוררו סימני שאלה לגבי מידת הסנכרון בין הגורמים השונים בממשל האמריקאי. יתר על כן, הנשיא טראמפ התקשר זמן קצר לאחר פרסום ההחלטה לנשיא א-סיסי ואמר לו כי יפעל להמשך הידוק היחסים בין המדינות. אירוע זה נתן משנה תוקף להחלטה המצרית לגוון את מקורות אספקת הנשק שלה.

למרות ההחלטה, עדיין עיקר מערכות הנשק של מצרים הן מתוצרת ארה"ב ומצב זה אינו צפוי להשתנות מהותית בשנים הקרובות, אולם גיוון מקורות רכש אמצעי הלחימה הוא בבחינת איתות לארה"ב כי יכולתה להפעיל לחץ על מצרים מוגבלת ותצטמצם עוד יותר בעתיד.

אסטרטגית גיוון מקורות רכישת אמצעי הלחימה מיושמת ע"י מצרים בשני מסלולים המשלימים אחד את השני:

ייצור עצמי של אמצעי לחימה

מצרים נוקטת מזה מספר עשורים במדיניות של פיתוח יכולות ייצור של אמצעי הלחימה הדרושים לצבא מצרים במדינה. מגמה זו צוברת תאוצה בשנים האחרונות כאשר פעמים רבות, מתן היתר להרכבה או ליצור של הציוד במצרים, מהווים תנאי לרכישתו על ידי מצרים.

מצרים פיתחה תשתית תעשייתית וטכנולוגית המאפשרת לה ייצור חלק ניכר מסוגי התחמושת הדרושים לה, הרכבת טנקים ושדרוגם, הסבת תותחים נגרים למתנייעים, ייצור כלי רכב משוריינים, טילי נ"ט ובניית ספינות קרב במספנות באלכסנדריה.

גיוון מקורות הרכש של הציוד הצבאי

ההחלטה של מצרים לרכוש ציוד צבאי ממדינה זרה משלבת מספר שיקולים ובהם: אינטרסים מדיניים, הצרכים המבצעיים, איכות הציוד ביחס למערכות מקבילות, העלויות ואפשרויות המימון. ספקיות הנשק העיקריות של מצרים, מלבד ארה"ב הן: צרפת, רוסיה, גרמניה ובמידה פחותה סין. להחלטה המצרית על גיוון מקורות רכש הציוד הצבאי מספר מגבלות משמעותיות:

משמעות תקציבית – מרבית הציוד הצבאי מארה"ב נרכש מכספי הסיוע שמעניקה ארה"ב למצרים ואינו מהווה נטל על הכלכלה המצרית הרעועה. רכש הציוד ברוסיה ובמדינות אירופאיות מממן מתקציב מצרי או באמצעות הלוואות שנותנות המדינות שמוכרות את הציוד, אך החזר הלוואות אלה מהווה גם הוא נטל כבד על הכלכלה המצרית.

גיוון סוגי אמצעי הלחימה דורש מערכות שונות של הדרכה והכשרה של כוח האדם הנדרש להפעלתו ומייקר את העלויות עבור מצרים.

מצרים נדרשת להגדיל את ההיקף ואת סוגי מערכי האחזקה ומלאי החלפים אשר מקשים על ההפעלה הלוגיסטית של הצבא ומייקרים אותו.

מאפייני הרכש הצבאי המצרי

חיל האוויר המצרי

בחיל האוויר המצרי משרתים כיום כ-220 מטוסי קרב מדגם F-16 מתוצרת אמריקאית, כאשר כ-180 מהם מדגמים מתקדמים. העסקה האחרונה לרכש 20 מטוסי F-16 מתקדמים (בלוק 52) הושלמה ב-2015. מצרים רכשה מארה"ב גם 10 מסוקי אפאצ'י שסופקו לה ב-2014, ובכך עלה מספר המסוקים מדגם זה בשימוש חיל האוויר המצרי ל-46.

ב-2014 חתמה מצרים על הסכמים עם רוסיה לרכש 50 מטוסי MIG-29M. אספקת מטוסי ה-MIG-29 החלה בספטמבר 2017 וצפויה להסתיים ב-2020. שווי עסקת הנשק נאמדת ב-3.5 מיליארד דולר והיא ממומנת ככל הנראה ע"י ערב הסעודית ואיחוד האמירויות.⁵

מצרים רכשה מרוסיה 46 מסוקי תקיפה מסוג Kamov Ka-25 המיועדים לפעול מנושאות המסוקים מדגם מיסטרל שרכשה מצרים מצרפת. 15 מסוקים נמסרו למצרים ב-2017.⁶

מצרים חתמה ב-2015 על עסקה עם צרפת לרכש 24 מטוסי קרב מסוג רפאל כאשר מחצית ממימון העסקה ניתנה ע"י בנקים צרפתיים והיתרה משולמת ע"י מצרים. 12 מטוסים סופקו כבר למצרים ונכנסו לשרות מבצעי בחיל האוויר המצרי ומתנהלים מגעים בין המדינות לרכישת מטוסים נוספים מדגם זה ע"י מצרים.⁷

מצרים רכשה בסין מספר לא ידוע של כטבמים חמושים מדגם Wing Loong, המשמשים לאיסוף מודיעין ותקיפת מטרות של שלוחת המדינה האסלאמית בסיני.⁸ כטבמים אלה זוהו בשדה התעופה בביר גפגפה.

צבא היבשה המצרי

עיקר מערך הטנקים הפעיל של צבא מצרים מבוסס על טנקים מתוצרת ארה"ב ובהם כ- 1700 טנקים מסוג M-60, מיושנים, שעוברים שדרוג במצרים ו- 1360 טנקי אברהמס M1A מתקדמים, שחלקם הורכבו במצרים. 125 טנקים מדגם זה נמסרו לצבא מצרים ב- 2015.

מצרים חתמה ככל הנראה על חוזה עם רוסיה לאספקת כ- 1000 טנקים מדגם T-90 שמחציתם יסופקו למצרים ומחציתם יורכבו ב" מפעל 200" במצרים.⁹

בשנים 2016 – 2017, מצרים רכשה מארה"ב 762 נושאי גיסות משוריינים אופניים (MRAP). כלי רכב אלה המוגנים מפני מוקשים, הופעלו בהצלחה ע"י צבא ארה"ב באפגניסטן ועיראק. נושאי גייסות חדשים אלה מופעלים ע"י צבא מצרים במלחמה נגד הטרור בסיני.

מצרים חתמה גם על חוזה לאספקת 50 ג'יפים צבאיים משוריינים מהדגם האחרון של גאז טייגר-GAZ Tiger – VPK – 233136 עבור כוחות המשטרה שלה. מצרים זקוקה לג'יפי סיור משוריינים לאור אבדותיה הרבות בלחימה נגד אירגוני הטרור ברחבי סיני. מטעני צד הם הגורם העיקרי לפגיעה ברכבי הסיור והכוונה היא להחליף את הרכבים בדגמים שיעמדו בפני מטענים אלו.

מצרים בוחנת כיום רכישה של תותחים מתנייעים חדשים המיועדים להחליף את מערך התותחים המתנייעים המתיישן מדגם M109 מתוצרת ארה"ב. בצבא מצרים מצויים עדיין בשירות, תותחים נגררים מיושנים מתוצרת בריה"מ, אותם מתקינה מצרים על גבי שילדות של טנקים או משאיות. התותחים המתנייעים הנבחרים כיום הם מתוצרת רוסיה, דרום קוריה, דרום אפריקה וצרפת. לא ברור לפי שעה מה תהיה הבחירה המצרית.

הגנה אווירית

מצרים רכשה מרוסיה מערכת הגנה אווירית מסוג - S300VM (Antey-2500). המערכת מסוגלת לייטרט מטוסים וטילים. הטווח שלה כ- 200 ק"מ והגובה המרבי ליירוט כ- 30 ק"מ.¹⁰ צבא מצריים יפעיל את המערכת במסגרת חטיבת הגנה אווירית שתורכב משלושה גדודים. המערכות הראשונות מדגם זה סופקו למצרים במחצית 2017. מצרים רכשה מרוסיה בשנים האחרונות גם מערכות הגנה אווירית לטווח בינוני וקצר מדגם TOR-1/TOR-2.1 BUK-M2E.

חיל הים המצרי

מצרים מעניקה עדיפות גבוהה למודרניזציה וחזוק של הצי שלה. במסגרת זו רכשה מצרים בשנים האחרונות מגוון של כלי שיט מתקדמים ממדינות שונות. מצרים מפעילה את הצי שלה בשתי זירות: בים התיכון ובים האדום.¹¹

ב- 2014 חתמה מצרים עם צרפת על חוזה לרכש 4 קורבטות מדגם Gowind-2500. קורבטה ראשונה נמסרה לצי המצרי באוקטובר 2017 ויתר הקורבטות ייבנו במספנה באלכסנדריה.¹²

מצרים רכשה ב- 2015 מצרפת פריגטה מסוג FREMM (Frégate Européenne Multi-Missions) שסופקה כבר באותה השנה לצי המצרי.¹³

מצרים רכשה מצרפת שתי נושאות מסוקים מסוג מיסטרל BPC-210 Mistral Class amphibious assault ships (BPC/LHD), אשר נכנסו לשירות בצי המצרי ב-2017. הספינות הוזמנו ע"י רוסיה, אך צרפת הקפיאה את מכירתן לרוסיה כחלק מהסנקציות הבינ"ל שהוטלו על רוסיה בעקבות סיפוח חצי האי קרים. צרפת שילמה על כך פיצויים לרוסיה ולאחר מכן מכרה אותן למצרים. כלי השיט אלה יכולים לשאת שישה-עשר מסוקים מסוג Kamov Ka-52, וכן כגדוד שריון ועוד גדוד חיל רגלים. כל אחת מאניות ה'מיסטרל' סופקה עם 3 נחתות, שמאוחסנות בבטן האניות ומשמשות להעברת כלים כבדים מהספינה לחוף הנחיתה.¹⁴

מצרים רכשה מגרמניה 4 צוללות מדגם 209/1400 (הדומות לצוללות הדולפין בשירות חיל הים הישראלי). הצוללות הגרמניות צפויות להחליף את הצוללות המיושנות מדגם "רומיאו" מתוצרת סין המשרתות בצי המצרי מאז שנות ה-80. שתי צוללות מהעסקה כבר נמסרו למצרים ונכנסו לשרות מבצעי.¹⁵

רוסיה העניקה למצרים באוגוסט 2015, קורבטה מדגם R-32 (Project 12421 Molniya). הספינה חמושה בטיילים משוכללים נגד ספינות מדגם Moskit (SS-N-22 'Sunburn'). הטיל בעל מהירות של 2 מאך וטווח של 120 ק"מ.¹⁶

דרום קוריאה העניקה למצרים, באוקטובר 2017, קורבטה ששירתה קודם לכן בצי הקוראני, מדגם Pohang.¹⁷

סיכום ומסקנות

צבא מצרים, בתקופת כהונתו של עבד אל פתח א-סיסי כנשיא, מצוי בתקופת התעצמות ומודרניזציה וזוכה לעדיפות גבוהה בהקצאת המשאבים מקופתה הדלה של מצרים. הצבא המצרי נדרש להתמודד עם אתגרים של טרור בסיני והצורך לאבטח את גבולותיה של המדינה עם סודאן ולוב מפני חדירת טרוריסטים והברחת אמצעי לחימה, אולם מבט חטוף על סוגי אמצעי הלחימה שרוכשת מצרים, מצביע על כך שחלקם לא מתאימים לצרכי המלחמה בטרור. ניתן למנות מספר סיבות מרכזיות להתעצמות הצבאית של מצרים ולמאפייניה:

מצרים כמעצמה אזורית זקוקה לצבא מודרני וחזק על מנת לתקף את שאיפותיה ולבסס את מעמדה.

מצרים כמדינה הערבית עם האוכלוסייה הגדולה ביותר והיסטוריה של מנהיגת העולם הערבי, חותרת לחזור למעמד מוביל במזה"ת. מצרים נדרשת להתמודדות על ההגמוניה האזורית מול שני כוחות אזוריים עיקריים איראן ובעלות בריתה וטורקיה תחת הנהגתו של ארדואן, התומך העיקרי של תנועת האחים המוסלמים, המהווה איום מרכזי על משטרו של א-סיסי. מצרים סובלת מחולשה כלכלית ולפיכך הכלי העיקרי העומד לרשותה הוא הקרנת עוצמה צבאית מול יריבותיה. מצרים היא הכוח הצבאי העיקרי במחנה הערבי הסוני ומדינות המפרץ מעניקות לה סיוע כספי נדיב על מנת לזכות בהגנתה במצב עימות מול איראן. לפיכך, מצרים נדרשת לקיים יכולות של התערבות צבאית לטובת בעלות בריתה הערביות הסוניות במפרץ הפרסי.

הצבא זקוק לדימוי של "צבא חזק" כמקור לגאווה לאומית ולגיטימציה מבית. הצבא המצרי הוא גורם דומיננטי השולט בפועל במצרים. הצבא והעומדים בראשו זוכים במצרים להערכה ציבורית מאז "ניצחון אוקטובר" (1973) ודואגים לטפח את הנראטיב של הצבא כמגינה של מצרים. הצבא המצרי הצליח להימנע מעימות אלים עם המפגינים בכיכר תחריר באירועי האביב הערבי ומצליח לשמר במידה רבה את הלגיטימציה שלו בעיני מרבית הציבור. רכישת אמצעי לחימה חדישים מיועדים להעצים את מעמדו ויוקרתו של הצבא מבית ומרבית מערכות הנשק שהוא רוכש מיועדות להרתיע אויבים חיצוניים.

ישראל "כאיום יחוס" – למרות הסכם השלום בין מצרים לישראל שעמד עד כה באתגרים לא פשוטים ושיתוף הפעולה הביטחוני חסר התקדים בין מצרים לישראל בתחום המלחמה בטרור בתקופת שלטונו של הנשיא א-סיסי, מצרים לוקחת בחשבון אפשרות של עימות עתידי עם ישראל ונערכת לקראתו. הנחה זו עשויה לספק הסבר לסדרי העדיפויות של ההצטיידות הצבאית המצרית, כמו גם להשקעה האדירה חסרת ההלימה לצורך היומיומי בבניית תשתיות כבישים ומים לרוחב מדבר סיני, מן התעלה ומזרחה.

שעה שבוחנים התעצמות צבאית נדרשת הבחנה בין יכולות לכוונות. באשר לכוונות ניתן להעריך כי כיום למצרים אינטרס אסטרטגי בשימור הסכם השלום עם ישראל והמשך שיתוף הפעולה עמה במלחמה בטרור. מבחינת יכולות צבאיות, מצרים בונה את יכולותיה כאשר "איום הייחוס" הוא יכולותיו של צה"ל.

המלחמה בטרור – המשטר במצרים נמצא במאבק קשה מול שורה של ארגונים אסלאמיים קיצוניים המאיימים על הביטחון והציבות של מצרים ובהם: ארגון האחים המוסלמים, שלוחות המדינה האסלאמית בסיני ובלוב וארגוני טרור אסלאמיים קטנים יותר דוגמת ארגון חזם. על מנת להתמודד עם הרדיקליזציה האסלאמית והטרור נאלץ המשטר לנקוט במכלול צעדים מבצעיים אדמיניסטרטיביים ומשפטיים שחלקם נתפסים בארה"ב ובאירופה כפגיעה בזכויות האדם. אמצעי הלחימה שרוכשת מצרים יכולים ברובם לשמש גם לצרכי מלחמה בטרור וגם לצרכי מלחמה קונבנציונלית בעתיד.

מאזן ההתעצמות של ערב הסעודית לנוכח מזרח תיכון משתנה

סעודיה הודיעה כי תקציב הביטחון שלה ל-2018 יעמוד על 56 מיליארד דולר, גידול של עשרה אחוזים בהשוואה לתקציב הביטחון של 2017. חמישה אחוזים מהתקציב יוקדשו לפרויקטים ותכניות מחקר ופיתוח, ועוד חמישה אחוזים לפיתוח התעשיות הביטחוניות במדינה.

תקציב הביטחון הסעודי הוא הרביעי בגודלו בעולם אחרי ארה"ב, סין ורוסיה ובשנת 2017 הייתה ערב הסעודית יבואנית הנשק השנייה בעולם אחרי הודו. סעודיה היא כיום אחת המדינות החמושות והמצוידות ביותר בעולם, בציד צבאי מתקדם.

סעודיה השיקה באפריל 2016 את "תכנית 2030" ובמרכזה ניסיון להתנתק מהתלות הכלכלית בהכנסות הנפט, באמצעות גיוון מקורות ההכנסה. כ-90% מהתקציב הסעודי מבוסס כיום על מגזר הנפט, המייצר כ-10.2 מיליון חביות ביום. מחירי הנפט הגבוהים עד קיץ 2014 הזרימו לקופה הסעודית מאות מיליארדי דולרים והצמיחו את עתודות המטבע חוץ (מט"ח) של הממלכה לכ-750 מיליארד דולר. אולם מאז חלו ירידות במחירי הנפט, ועתודות המט"ח הסעודיות ירדו לכ-580 מיליארד דולר.

"תכנית 2030" מזוהה עם הנסיך מוחמד בן סלמאן שמרכז בידיו סמכויות רבות בתחום הביטחון (הוא משמש גם כשר ההגנה) אך גם בתחום הכלכלה. הנסיך מוחמד בן סלמן עומד בראש "המועצה הכלכלית לפיתוח" שמרכזת בידיה את סמכויות ניהול המשק הסעודי, כולל קרן השקעות חדשה שנכנסה נאמדים ב-2 טריליון דולר האמורה למלא תפקיד משמעותי ביישום "תכנית 2030". "המועצה הכלכלית" היא גוף רב עוצמה שמנחה את משרדי הכלכלה השונים כיצד לפעול, כולל את משרד הנפט שבעבר נחשב לגוף רב עוצמה.

תכניות ההצטיידות הצבאיות של ערב הסעודית מתבצעות על רקע הצרכים האסטרטגיים הבאים של הממלכה:

- **האיום האיראני** – ערב הסעודית נתונה במערכה קשה מול איראן החותרת להשיג הגמוניה אזורית תוך ניסיונות לפגוע במעמד בית המלוכה הסעודי וציבות השלטון במדינה. עימות זה בא לידי ביטוי בתמיכת שתי המדינות בבעלות ברית שלהן בזירות עימות שונות במזרח התיכון (סוריה, לבנון, עיראק, בחריין).
- **המלחמה בתימן** – החל ממרס 2015, מעורבת ערב הסעודית במלחמת האזרחים בתימן ופעלת להשבת השליטה במדינה לידי הנשיא האדי. סעודיה הקימה קואליציה של 10 מדינות, הנלחמות בהנהגת סעודיה, במורדים הח'ויתים הנתמכים ע"י איראן.
- **ביסוס מעמדה של סעודיה כמעצמה אזורית** – העוצמה הצבאית היא מרכיב מרכזי בבניית מעמדה של מדינה כמעצמה, במיוחד במזרח התיכון הנתון בתהליכי שנוי מהירים ועימותים אלימים, מאז 2011. האסטרטגיה הסעודית מכילה שני עקרונות חדשים שנועדו לשפר את יכולתה של הממלכה להשיג את יעדיה בתנאי חוסר הודאות המאפיינים את המזה"ת והמערכת הגלובלית:
- **גיוון מקורות הרכש של אמצעי לחימה** – מאז הקמתה נשענת ערב הסעודית על בריטניה וארה"ב כספקיות הנשק, הכמעט בלעדיות של הממלכה. המדיניות של ממשל אובמה, אימום להפסקת אספקת אמצעי לחימה על רקע טענות להפרת זכויות אדם ע"י סעודיה וחוסר נכונות למכור סוגי נשק מסוימים, הובילו את הממלכה למסקנה כי חשוב לצמצם במידת האפשר את התלות בספק יחיד ולגוון את מקורות רכש אמצעי הלחימה.
- **פיתוח יכולות לייצור עצמי של אמצעי לחימה** – סעודיה רואה בפיתוח תעשייה צבאית מתקדמת מרכיב חשוב ב "תכנית 2030", מהלך שיקנה לממלכה עצמאות בתחום אספקת אמצעי לחימה לכוחותיה, בעיקר במצבי משבר והפסקת הספקת הנשק ע"י מדינות זרות.

תעשיית הנשק הסעודית

סעודיה רואה בפיתוח תעשייה צבאית מתקדמת מרכיב חשוב ב" תכנית 2030 ", מהלך שיאפשר לממלכה עצמאות בתחום אספקת אמצעי לחימה לכוחותיה בעיקר במצבי משבר והפסקת הספקת הנשק ע"י מדינות זרות. פיתוח התעשייה הביטחונית יאפשר לסעודיה להפוך מיבואנית נשק ליצואנית, להתחרות בשוק הנשק העולמי, ולהפוך את היצוא של נשק לאחד מהמקורות החליפיים להכנסות מנפט.

קרן ההשקעות הציבורית של ערב הסעודית (PIF) הודיעה ב 2017, על הקמת חברה של תעשייה צבאית בבעלות המדינה (SAMI), שמטרתה לספק מעל 40 אלף מקומות עבודה, לתרום יותר מ - 14 מיליארד ריאל (3.7 מיליארד דולר), לתוצר המקומי הגולמי של הממלכה ולספק כמחצית מהציוד הצבאי של סעודיה באמצעות ייצור מקומי, עד שנת 2030.¹⁸

כחלק מיישום התוכנית, ערב הסעודית מתנה כבר כיום כל עסקה משמעותית לרכישת נשק מגורם חיצוני, בהסכמת הגורם להרכבה או ייצור של הנשק או התחמושת בסעודיה.

המהלך הסעודי עשוי לפגוע בספקיות הנשק המערביות שבמהלך העשורים האחרונים נהנו מהכנסות עתק ממכירות נשק לסעודיה. אם סעודיה תספק לעצמה חלק משמעותי של הנשק הדרוש לה, היא תרכוש פחות נשק ממדינות זרות ואולי אף תתחרה בהן בשווקים שונים. להלן דוגמאות להסכמים לייצור מערכות נשק בסעודיה:

- סעודיה חתמה על הסכמים עם **Lockheed Martin** להקמת מפעל לייצור מסוקי **Blackhawk** וכן הקמת מפעל לייצור תחמושת אווירית מדויקת מסוג **Paveway II Plus LGB**.¹⁹
- מתקיימים מגעים בין ערב הסעודית והחברה הבריטית **BEA**, לרכישת 48 מטוסי יורופייטר טייפון, כאשר סעודיה עומדת על כך שההסכם יכלול ייצור חלקים מהמטוס, בערב הסעודית.²⁰
- סעודיה חתמה על הסכם עם יצרנית המטוסים האוקראינית **אנטונוב** להקמת מפעל בסעודיה לייצור מטוס האנטונוב 132. המטוס הראשון מדגם זה נבנה והושק ב 2016 באוקראינה. סעודיה צפויה לרכוש בשלב ראשון 6 מטוסים. שני מטוסי התרעה ולוחמה אלקטרונית ו 4 מטוסים למשימות סיור והצלה.²¹
- סעודיה חתמה עם סין הסכם להקמת מפעל לייצור כטבמים בסעודיה. הסעודים ייצרו כטבמים תוקפים מסוג **CH-4**.²²
- החברה הדרום אפריקנית **Rheinmetall Denel Munition**, לייצור אמל"ח, הקימה בסעודיה מפעל המייצר מרגמות ותחמושת ארטילרית ופצצות עבור מטוסים.²³

"עסקת טראמפ"

ביקורו של הנשיא טראמפ בסעודיה ב 2017 הביא לחתימת עסקת נשק ענקית בין סעודיה לארה"ב. על פי הפרסומים בתקשורת מדובר על עסקה בהיקף כולל של כ-350 מיליארדי דולרים בעשור הקרוב.

העסקה של טראמפ עם סעודיה מתחלקת לשני חלקים כאשר כ - 110 מיליארדי דולרים ימומשו בקרוב, והיתר על פני העשור הבא. הסעודים מצדם ישקיעו כ-40 מיליארדי דולרים בפיתוח תשתיות בארה"ב. טראמפ הבטיח השקעות של טריליון דולרים בארה"ב לציבור האמריקאי, חלק מהן כנראה יגיעו מסעודיה כתשלום חוזר.

במסגרת העסקה, סעודיה תרכוש מערכת הגנה אווירית מסוג פטריוט THAAD, ספינות מלחמה מסוג LCS ופריגטות, חימוש מדויק של רייתאון, מסוקי CH-47, מסוקי UH-60 וטנקי אברהמס M1A2S, נגמ"שי 'ברדלי' ותותחי M 109.

הכוח האווירי הסעודי

חיל האוויר הסעודי מפעיל את הדגמים המתקדמים ביותר של מטוסי הקרב האירופיים 'יורופייטר', טייפון' וכן מטוסי F-15 אמריקניים, מסוקי אפאצ'י **Longbow** ומסוקי **Blackhawk**.

ערב הסעודית חתמה בשנת 2011 על עסקה לרכישת מטוסי ה-F-15, המקבילים ל-F-15I הישראלי. ה-F-15S מצויד במכ"ם שמסדרג משמעותית את היכולות של המטוס. לסעודים יש כיום 84 מטוסים מהסוג הזה ולאחר השלמת העסקה יהיו לסעודים יותר מ-150 מטוסי F-15 מתקדמים מדגם זה.

סעודיה הצטיידה גם ב-72 מטוסי יורו פייטר טייפון, הנחשבים כמטוסי הקרב האירופים המתקדמים ביותר (דור 4.5). כיום מתנהלים מגעים לרכש 48 מטוסים נוספים. רכש זה מלווה בדרישה סעודית ליצור חלקים של המטוס בסעודיה.²⁴

במסגרת עסקת הנשק שנחתמה במהלך ביקור הנשיא טראמפ, תספק ארה"ב לסעודיה בין היתר 150 מסוקי בלק הוק ו-48 מסוקי צ'ינוק CH-47. חלק ממסוקי הבלק הוק יורכבו בסעודיה.²⁵

ערב הסעודית רכשה מסין ב-2014 כטב"ם מסוג Wing Long המשמשים לצרכי איסוף מודיעין אך ניתן גם לחמש אותם בטילים לתקיפת מטרות. ב-2016 חתמה סעודיה על הסכם לרכישת כטב"ם מסוג CH-4.²⁶

הגנה אווירית

מערך ההגנה האווירית הסעודי מפעיל טילי 'פטריוט' מתקדמים, נגד הטילים והרקטות שמשגרים המורדים ההות'ים בתימן לשטחה של ערב הסעודית. ב-2017 אישר משרד החוץ האמריקני מכירת מערכת טילי THAAD להגנה מפני טילים - שמסוגלת ליירט טילים בליסטיים לטווח קצר ובינוני, עם מכ"ם מתקדם ארוך טווח. שווי העסקה נאמד 15 מיליארד דולר.

באוקטובר 2017 חתמה סעודיה על מזכר הבנות עם רוסיה לרכש מערכת הגנ"א S-400.

צבא היבשה

לצבא הסעודי טנקי 'אברמס' M1A2 ונגמ"שי 'ברדלי' M2. סעודיה צפויה לרכוש טנקי אברמס מתקדמים ועוד נגמ"שי ברדלי.

הצי הסעודי

בתחום הימי יקבלו הסעודים ארבע ספינות "פרידום" מתוצרת לוקהיד מרטין, ספינות קרב מהירות בעלות יכולת להגן נגד איומים אוויריים על סביבתן ולנהל לחימה.²⁷ העסקה תכלול גם מימון אמריקאי לפריגטות סעודיות תחת הפרויקט SNEP II שמטרתו החלפת כל הצי המזרחי של סעודיה שממוקם מול איראן. הספינות החדשות יצוידו במכ"ם מתקדם SPY-1F ומערכת בקרת אש COBATSS-2, שני מרכיבים שהם נגזרת של מערכת "האגיס".

סיכום

חזרתה של איראן להגמוניה אזורית והצלחותיה בעיראק ובסוריה, הסכם הגרעין עם איראן והמלחמה בתימן היו בין הגורמים העיקריים שחייבו את סעודיה לבחינה מחודשת של מדיניות החוץ והביטחון שלה.

סעודיה אימצה בתקופת שלטונו של המלך סלמן, בעיקר בהשפעת יורש העצר מוחמד בן סלמן, מדיניות חוץ אקטיבית ולעיתים גם אגרסיבית, בעיקר בהקשר של העימות עם איראן ומדיניות כזו מחייבת התבססות על יכולת צבאית מתאימה.

האיומים והאתגרים האסטרטגיים האזוריים גורמים לערב הסעודית להשקיע סכומי עתק ברכש אמצעי לחימה מהמתקדמים בעולם והצבא הסעודי צובר ניסיון מבצעי עשיר במסגרת המלחמה בתימן. ערב הסעודית מקיימת גם תרגילים משותפים עם צבאות רבים ובהם: ארה"ב, צרפת, מצרים, פקיסטן, מדינות מפרץ ועוד.

השחיקה המתמשכת ביחסים בין ערב הסעודית לבעלת בריתה האסטרטגית - ארה"ב, בתקופת ממשל אובמה, תרמה גם היא את חלקה להחלטה האסטרטגית הסעודית לא ליצור תלות ביטחונית מוחלטת בארה"ב. סוגים של אמצעי לחימה שארה"ב נמנעת מלמכור לממלכה מסיבות שונות, דוגמת כטב"ם תוקפים, סעודיה רוכשת ממדינות אחרות ובהן גם סין.

לאור הגורמים המשפיעים שצינו לעיל וגורמים משפיעים נוספים גיבשה ערב הסעודית אסטרטגיה ביטחונית חדשה הנגזרת מ"תכנית 2030" הנשענת על שני העקרונות המנחים הבאים:

גיוון המקורות של רכש אמצעי לחימה, אם כי ארה"ב עדיין מהווה את ספק הנשק העיקרי של סעודיה.

פיתוח תעשייה צבאית מודרנית בסעודיה שתביא לצמצום התלות במדינות זרות להספקת אמצעי הלחימה ובטווח ארוך תתרום תרומה כלכלית חשובה למדינה. סעודיה רוצה לבזר את מקורות ההכנסה שלה במסגרת "תכנית 2030". במקום נפט, רוצים בסעודיה תעשייה מבוססת טכנולוגיה. בריאד מסתכלים על מדינות מובילות טכנולוגית, ורואים שבכולן "הקטר" הוא התעשייה הביטחונית.

סעודיה גם צוברת ניסיון ובמידה רבה הצלחות, בגיבוש קואליציות צבאיות בהובלתה. סעודיה גיבשה סביבה כ-41 מדינות סוניות למעין "ברית נאטו" סונית. מפקדת הארגון יושבת בריאד ובראשה עומד רמטכ"ל פקיסטאן לשעבר. ערב הסעודית איגדה סביבה גם קואליציה של 10 מדינות למלחמה בתימן.

כיום קיימים אינטרסים אסטרטגיים משותפים לסעודיה וישראל אל מול האתגרים שמציבים ארגוני הטרור האסלאמיים הרדיקלים דוגמת המדינה האסלאמית ואל קאעדה והאיום האיראני. בשנים האחרונות ישראל הגמישה את עמדתה בנושא יצוא נשק אמריקאי מתקדם לערב הסעודית ומדינות המפרץ, משום שראתה בכך חיזוק של החזית האזורית מול איראן. אולם, הגדלת ההיקף והאיכות של אמצעי הלחימה המסופקים לסעודיה ומדינות המפרץ צפויים לשחוק את היתרון האיכותי הצבאי הישראלי. ישראל צריכה לקחת בחשבון כי במציאות הדינמית והכאוטית של המזרח התיכון היחסים בין המדינות עלולים להשתנות, ולוודא שיש לה את המענה הראוי לעוצמה הצבאית שצוברות סעודיה ומדינות המפרץ.

איחוד האמירויות הערביות ומרוץ החימוש האזורי

איחוד האמירויות הערביות היא אחת מהמדינות המובילות בעולם מבחינת היקף יבוא אמצעי לחימה. בשנים 2007 – 2016 היא הייתה יבואנית הנשק החמישית בעולם ובשנתיים האחרונות היא ניצבת במקום השלישי בעולם אחרי הודו וערב הסעודית. על פי מכון המחקר (SIPRI), ההוצאות של איחוד האמירויות לרכש ציוד צבאי הן יותר מפי שניים מאלה של איראן.²⁸

עד סוף שנות התשעים, היו צרפת ובריטניה ספקיות הנשק העיקריות עבור איחוד האמירויות, אולם החל משנת 2004, הפכה ארצות הברית לספקית הנשק העיקרית של המדינה. ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הן כיום הלקוחות העיקריים של תעשיית הנשק האמריקאית ובין השנים 2011-2015, רכשו שתי המדינות גם יחד כ-19% מסך כל הנשק שנמכר על ידי ארצות הברית.

תכניות ההצטיידות הצבאיות של איחוד האמירויות הערביות התגבשו על רקע הצרכים האסטרטגיים הבאים של המדינה:

- **האיום האיראני – איחוד האמירויות הערביות חשה מאוימת ע"י איראן** החותרת להשיג הגמוניה אזורית. מיקומה הגאוגרפי בקרבת איראן הופך איום זה, המהווה בעיה אזורית, לאיום מוחשי במיוחד. איחוד האמירויות היא בעלת הברית הקרובה ביותר של ערב הסעודית במאבק נגד איראן בזירות עימות שונות במזרח התיכון (סוריה, לבנון, עיראק, בחריין).
- **המלחמה בתימן –** החל ממרס 2015, גיבשה ערב הסעודית קואליציה של 10 מדינות הפועלות יחדיו בתימן להשבת השליטה במדינה מידי החות'ים הנתמכים ע"י איראן, לידי הנשיא האדי. איחוד האמירויות הערביות מהווה עמוד תווך בקואליציה מבחינת היקף הכוחות והמשאבים שהיא מקצה למערכה זו.
- **ביסוס מעמדה של איחוד האמירויות הערביות כגורם כוח אזורי –** העוצמה הצבאית היא מרכיב מרכזי בבניית מעמדה של מדינה, במיוחד במזרח התיכון הנתון בתהליכי שנוי מהירים ועימותים אלימים. איחוד האמירויות משלבת "עוצמה רכה" של מימון והשקעות כספיות עם פיתוח ולעיתים הפעלה של עוצמה צבאית לקידום האינטרסים שלה באזור. איחוד האמירויות הערביות הקימה בסיסים צבאיים באריתריאה ובסומלילנד ומטוסים של המדינה פרסו למצרים והיו מעורבים בתקיפת מטרות של ארגונים אסלאמיים בלוב.
- האסטרטגיה של איחוד האמירויות הערביות (בדומה לזאת של ערב הסעודית) בנויה על שני עקרונות חדשים שנועדו לשפר את יכולתה של המדינה להשיג את יעדיה בתנאי חוסר הוודאות המאפיינים את המזה"ת והמערכת הגלובלית:
- **גיוון מקורות הרכש של אמצעי לחימה –** מתחילת שנות האלפיים נשענת איחוד האמירויות על ארה"ב כספקית הנשק, הכמעט בלעדית של המדינה. המדיניות של ממשל אובמה, איומים להפסקת הספקת אמצעי לחימה על רקע טענות להפרת זכויות אדם ע"י איחוד האמירויות וסעודיה במלחמה בתימן וחוסר נכונות למכור סוגי נשק מסוימים, הובילו את המדינה למסקנה כי חשוב לצמצם במידת האפשר את התלות בספק יחיד ולגוון את מקורות רכש אמצעי הלחימה.
- **פיתוח יכולות לייצור עצמי של אמצעי לחימה –** תצמצום את התלות של המדינה במדינות זרות בעיקר במצבי משבר והפסקת הספקת הנשק ע"י מדינות זרות (כפי שקרה על רקע מעורבותה במלחמה בתימן). איחוד האמירויות הערביות רואה בפיתוח תעשייה צבאית מתקדמת גם מרכיב חשוב באסטרטגיה האזורית שלה כספקית נשק ורואה גם יתרונות כלכליים בגיוון מקורות ההכנסה שלה גם לתחום מכירות הנשק.

ארצות הברית

עסקות הנשק הבולטות בשנים האחרונות בין ארה"ב לאיחוד האמירויות כללו:

- 88 מטוסי 16 - ו 40 מסוקי בלק הוק (עסקות אלה נפרסו על פני מספר שנים), ובדצמבר 2016 חתמה ארצות הברית על הסכם למכירת 37 מסוקי אפאצ'י לאיחוד האמירויות בעלות של 3.5 מיליארד דולר.
- בשנת 2017, מעט לפני ביקורו של נשיא ארצות הברית הנוכחי, דונאלד טראמפ במזרח התיכון, אושרה עסקה נוספת על סך 2 מיליארד דולר הכוללת את מכירתה של מערכת הגנה מפני מטוסים וטילים THAAD מתוצרת Raytheon ו-Lockheed Martin. נכון להיום, איחוד האמירויות היא בין הראשונות בעולם המצוידת במערכת החדשנית מסוג THAAD.
- בשנת 2015, רכשה איחוד האמירויות כטב"מים (בגרסה לא חמושה) מסוג Predator XP. עלות העסקה עומדת על סך 197 מיליון דולר. אספקת הכטב"מים הושלמה ב-2017.
- בשנים 2014-2010 מכרה חברת IOMAX האמריקאית לאיחוד האמירויות 24 מטוסי אייר טרקטור AT-802S ו-24 מטוסים נוספים מסוג Archangel. במהלך אותן שנים, תרמה איחוד האמירויות 6 מטוסי AT-802S לירדן ועוד 12 מטוסים מאותו הסוג למצרים. איחוד האמירויות עושה שימוש במטוסים אלה בתימן.
- בשנת 2014, נחתמה עסקה בין איחוד האמירויות לבין ארצות הברית לקניית 4,500 כלי רכב משוריינים מסוג MRAPs מעודפי הצבא האמריקאי. לאור הכמות הגדולה של כלי הרכב שרכשה איחוד האמירויות, נראה כי כוונתה להעביר חלק מכלי הרכב הללו לבנות בריתה. ישנן עדויות לשימוש אשר נעשה ב-65 כלי רכב מסוג זה בידי צבא תימן (אשר נתמך על ידי איחוד האמירויות).
- במהלך השנתיים האחרונות אישרה ממשלת ארצות הברית למכור לאיחוד האמירויות סוגי תחמושת שהיו חיוניים לצרכיה במלחמה בתימן ובהם: 6,600 פצצות (מסוג: GBU-12 ו-GBU-31) ויותר מ-14,000 מסוג: Paveway ו-JDAM ו-2,000 טילים מסוג Talon.

בריטניה

- חברת BAE הבריטית, החלה בשיתוף פעולה עם חברת AMMROC (חברה ביטחונית של איחוד האמירויות) בשדרוג מטוסים שמכרה החברה לאיחוד האמירויות. השדרוגים הללו עתידים להתבצע עד 2020 במטוסים מסוג: MK61, MK102, MK63.
- איחוד האמירויות גם רכשה מבריטניה שני מטוסי מנהלים מסוג Bombardier Global 6000 business.

רוסיה

- בשנת 2017, הביעה איחוד האמירויות התעניינותה ברכישת 10 מטוסים מסוג: Sukhoi Su-35. בהמשך לכך, נחתם בפברואר 2017 הסכם הצהרת כוונות (MOU) בין רוסיה לבין איחוד האמירויות. עוד קודם לכן נחתם הסכם בין שתי המדינות לרכישה של 5,000 טילים נגד טנקים מסוג Kornet עם מעטפת לוגיסטית. עלות העסקה כ-1.9 מיליארד דולר.

סין

- בעקבות סירובה של ממשלת ארצות הברית למכור את הגרסה החמושה של הכטב"מ האמריקאי Predator לאיחוד האמירויות, נכנסה לתמונה החברה הסינית, CAIG, ומכרה לאיחוד האמירויות כטב"מים חמושים מסוג Wing Loong 1.

דרום אפריקה

בין השנים 2006-2016 מכרה דרום אפריקה לאיחוד האמירויות 192 כלי רכב נושאי מרגמות מסוג RG-31. איחוד האמירויות משתמשת בכלי רכב אלו במלחמה בתימן. כמו כן רכשה איחוד האמירויות מדרום אפריקה 1600 פצצות מסוג AL-Tariq בעלות של 500 מיליון דולר.

פינלנד

בשנת 2016 מכרה פינלנד לאיחוד האמירויות כ-40 כלי רכב נושאי מרגמות בעלות של 65 מיליון יורו.

תעשיית הנשק המקומית

החל מאמצע שנות התשעים החלה איחוד האמירויות בניסיונות לפתח תעשייה ביטחונית מקומית בסיוע חברות מערביות וכיום איחוד האמירויות היא אחת מ-30 המדינות המובילות ביצוא תחמושת.

- מרבית התחמושת של איחוד האמירויות מיוצרת בחברות הענק ECIC ו-NIMR. המכירות של חברות אלו הולכות וגדלות בשנים האחרונות, כאשר ב-2017 מכרה NIMR גם כלי רכב צבאיים מתוצרתה לאלג'יריה, לוב וטורקמניסטן.
- חברה גדולה נוספת באיחוד האמירויות היא MSPV המייצרת כלי רכב משוריין מסוג Panthera T6 עבור צבא מצרים. עד 2015, ייצאה החברה כ-50 כלי רכב מסוג זה למצרים.
- Mubadala, הינה חברה מקומית בבעלות ממשלת איחוד האמירויות המייצרת מגוון אמצעי לחימה ובהם המסוק מסוג Blackhawk וציוד תקשורת.
- אחת מחברות הבת של חברת Mubadala, חברת AMMROC, עובדת בשיתוף פעולה אל מול חברת הענק האמריקאית Lockheed Martin.
- החברה Acdom Systems, מייצרת כטבמים ביניהם: ה-20 Yabhon Flash ו-Hazim-15 והמזל"ט United 40 אשר נמכר למצרים.
- ADSB הינה חברה לבניית ספינות אשר הוקמה באבו דאבי בשנת 1996. בתחילת דרכה עסקה בעיקר בשיפוץ ותחזוקה של ספינות. החל משנת 2009 החלה בתכנון ובניית ספינות בסיוע החברה הצרפתית CMN והחברה הולנדית (Arialah). ADSB בנתה ומכרה לצי הכוויית 8 נחתות.

הכוונה האסטרטגית של איחוד האמירויות לפתח את יכולות הייצור המקומיות של אמצעי לחימה והתנאים הכלכליים המפתים שהיא מציעה מביאה לפתיחת מפעלים של חברות בינלאומיות במדינה. אחת מן החברות הללו, היא החברה הקנדית STREIT אשר הקימה מפעל ענק בראס אל ח'ימה- עיר בצפון המדינה. חברת STREIT הקנדית מייצרת מגוון רחב של כלי רכב משוריינים לרוב בעלויות נמוכות, ומייצאת בעיקר למדינות לוב, ניגריה, דרום סודן וסודן. בעבר, מנעה ממשלת קנדה מחברת STREIT למכור ציוד צבאי למדינות הנמצאות תחת אמברגו עולמי כגון: סודן ולוב ונראה כי חברה משותפת עם איחוד האמירויות תוכל לסייע בעקיפת מגבלות אלה.

סיכום

חתימתה של איראן להגמוניה אזורית והצלחותיה בעיראק ובסוריה, הסכם הגרעין עם איראן והמלחמה בתימן היו בין הגורמים העיקריים שחייבו את איחוד האמירויות לבחינה מחודשת של מדיניות החוץ והביטחון שלה.

איחוד האמירויות הידקה את קשריה האסטרטגיים עם ערב הסעודית ומצרים ואימצה החל מ-2011 מדיניות חוץ אקטיבית ולעיתים גם אגרסיבית, בעיקר בהקשר של העימות עם איראן ומדיניות כזו מחייבת התבססות על יכולת צבאית מתאימה.

האימים והאתגרים האסטרטגיים האזוריים גורמים לאיחוד האמירויות להשקיע סכומי עתק ברכש אמצעי לחימה מהמתקדמים בעולם. הצבא של איחוד האמירויות צובר ניסיון מבצעי עשיר במסגרת המלחמה בתימן וכוחות של איחוד האמירויות פועלים גם באריתריאה ובסומלילנד בהם הקימה המדינה בסיסים צבאיים. איחוד האמירויות

מקיימת גם תרגילים משותפים עם צבאות רבים ובהם: ערב הסעודית, מצרים, ארה"ב, צרפת, פקיסטן, מדינות מפרץ ועוד.

השחיקה המתמשכת ביחסים בין איחוד האמירויות לבעלת בריתה האסטרטגית - ארה"ב, בתקופת ממשל אובמה, תרמה גם היא את חלקה להחלטה האסטרטגית של האמירויות לא ליצור תלות ביטחונית מוחלטת בארה"ב. סוגים של אמצעי לחימה שארה"ב נמנעת מלמכור לממלכה מסיבות שונות, דוגמת כטבמים תוקפים, איחוד האמירויות רוכשת ממדינות אחרות ובהן גם סין. האסטרטגיה של איחוד האמירויות מתבססת על 2 עקרונות עיקריים:

גיוון המקורות של רכש אמצעי לחימה, אם כי ארה"ב עדיין מהווה את ספק הנשק העיקרי של איחוד האמירויות.

פיתוח תעשייה צבאית מודרנית באיחוד האמירויות שתביא לצמצום התלות במדינות זרות להספקת אמצעי הלחימה ובטווח ארוך תתרום תרומה כלכלית חשובה למדינה.

כיום קיימים אינטרסים אסטרטגיים משותפים לאיחוד האמירויות וישראל אל מול האתגרים שמציבים ארגוני הטרור האסלאמיים הרדיקלים דוגמת המדינה האסלאמית ואל קאעדה והאיום האיראני.

בשנים האחרונות ישראל הגמישה את עמדתה בנושא יצוא נשק אמריקאי מתקדם לערב הסעודית ומדינות המפרץ, משום שראתה בכך חיזוק של החזית האזורית מול איראן. אולם, הגדלת ההיקף והאיכות של אמצעי הלחימה המסופקים לאיחוד האמירויות וסעודיה צפויים לשחוק את היתרון האיכותי הצבאי הישראלי. ישראל צריכה לקחת בחשבון כי במציאות הדינמית והכאוטית של המזרח התיכון היחסים בין המדינות עלולים להשתנות, ולוודא שיש לה את המענה הראוי לעוצמה הצבאית שצוברות סעודיה ומדינות המפרץ.

קטאר ומרוץ החימוש במזה"ת

בעשור האחרון, קטאר נמנית עם המדינות המובילות בעולם מבחינת היקף רכישות אמצעי הלחימה. ההתחמשות של קטאר הגיעה לשיאים חדשים מאז המשבר שפרץ ביוני 2017, בין קטאר לקבוצת מדינות ערביות ובהן: מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ובחריין.

היקף ההתחמשות של קטאר עולה במידה רבה על צרכי הביטחון שלה ואף על יכולת הקליטה של מערכות הנשק המתקדמות ע"י צבאה. לפיכך נראה כי קטאר עושה שימוש ברכש ציוד צבאי ככלי מדיני אסטרטגי לחיזוק מעמדה הבינ"ל באמצעות האינטרסים הכלכליים שהיא יוצרת בקרב המדינות המספקות את אמצעי הלחימה. כמו כן קטאר משתמשת במאגר הנשק הגדול שלה כמקור להעברת נשק למדינות וארגונים שהיא מעוניינת לסייע להם ולזכות באהדתם.

עד 2017 היו ארה"ב ובמידה פחותה בריטניה ספקיות הנשק העיקריות של קטאר, אולם מאז המשבר במחצית 2017, קטאר החלה לגוון את מקורות אמצעי הלחימה שלה וחתמה חוזים לרכישת אמצעי לחימה גם עם: צרפת, טורקיה, רוסיה, סין ועוד.

"המשבר הקטארי"

הסכסוך הנוכחי בין קטאר לבין כמה משכנותיה – ערב הסעודית, איחוד האמירויות הערביות, בחריין ומצרים מקורו במחלוקת קשה בין קטאר למדינות אלה בנוגע ליחס לאיראן, תנועת האחים המוסלמים, העמדות שנוקטת רשת התקשורת אל ג'זירה וסוגיות אזרחיות נוספות.

ערב הסעודית, איחוד האמירויות הערביות, בחריין ומצרים, ניתקו את הקשרים הדיפלומטיים עם קטאר, הטילו עליה סנקציות כלכליות, גירשו אזרחים קטאריים משטחן ופעלו לבידוד הפוליטי. ארבע המדינות הגישו לקטאר מסמך דרישות שהיא נדרשה להיענות להן כתנאי להחזרת היחסים עמה לקדמותם. כיוון שקטאר מסרבת להיענות לדרישות, המשבר בין הצדדים נמשך. במשבר זוכה קטאר לגיבוי של טורקיה שאף הקימה בסיס צבאי ופרסה כוחות בקטאר וכן מאיראן. ארה"ב נמנעת מנקיטת עמדה חד משמעית בסכסוך ומנסה להביא לסיום המשבר.

אספקת נשק מארצות הברית

בין השנים 2011-2015, הייתה קטאר לקוח מרכזי של תעשיית הנשק האמריקאית והיקף רכישות הנשק מארה"ב הגיעו להיקף של 22.9 מיליארד דולר אמריקאי.

מערכת הגנה אווירית - פטריוט

ב-2014, נחתם הסכם בין חברת ריי'תאון האמריקאית לקטאר. ריי'תאון התחייבה להקים עבור המדינה מערכת הגנה אווירית המתבססת על טילי הפטריוט (מדגם מתקדם) כאשר שווי העסקה נאמד ב 2.4 מיליארד דולר. החוזה כלל את התכנון, הפריסה, הכשרת כוח האדם הנדרש והקמת המערך הלוגיסטי עבור המערכת.

מטוסי ומסוקי קרב

קטאר רכשה מארה"ב ב 2014, 36 מטוסי קרב מסוג F-15QA, עלות העסקה נאמדת ב-12 מיליארד דולר. בהמשך לעסקת רכישת המטוסים, חתמה קטאר על עסקה נוספת בשווי של 1.1 מיליארד דולר עבור בניית התשתיות לקליטת המטוסים והמערך הלוגיסטי הנדרש.

ביוני 2017 חתמה קטאר על עסקה נוספת עם חברת בואינג האמריקאית לרכישת 36 מטוסי F-15QA, עם מימוש העסקה ימצאו בשרות חיל האוויר של קטאר 72 מטוסי F-15 QA.

בשנת 2015, רכשה קטאר 24 מסוקי קרב אפאצ'י (AH-64 Longbow), תמורת סכום של 2.4 מיליארד דולר. חוזה הרכישה כלל, תשתית לוגיסטית וכן מערכות תקשורת דיגיטליות מתקדמות.

אספקת נשק מצרפת

מטוסי קרב

בדצמבר 2017, במהלך ביקורו של נשיא צרפת, עמנואל מקרון, בדוחה, נחתם הסכם לרכישה של 12 מטוסי דאסו רפאל. מטוסים אלה יתווספו ל 24 מטוסים מדגם זה שמצויים בשירות חיל האוויר של קטאר מאז 2015. ההסכם כולל גם אופציה לקטאר לרכוש 36 מטוסים נוספים.

כלי רכב משוריינים

קטאר רכשה מצרפת ב-2017, 490 כלי רכב משוריינים מסוג VBCI. רכב משוריין זה, הינו רכב 8X8 בעל כושר תמרון ואמינות גבוהים. הצריח המשולב ברכב ה VBCI חמוש בתותחי 25 מילימטר.

בריטניה

ב-17 בספטמבר 2017, החברה הבריטית BAE וממשלת קטאר, גיבשו הסכם למכירה של 24 מטוסי קרב מסוג טייפון לקטאר. יצור המטוסים עבור קטאר ימשך עד שנת 2024.

איטליה

באוגוסט 2017, נחתם הסכם בין ממשלות איטליה וקטאר למכירה של 7 פריגטות לקטאר, בתמורה ל 5.9 מיליארד דולר.

רוסיה

באוקטובר 2017, שר ההגנה הרוסי, סרגי שויגו, נפגש עם מקבילו הקטארי, חאליד בין מוחמד אל עטייה על מנת לדון בהסכם למכירה של מערכות הגנה אווירית מסוג S-400 ו Pantsir-S1 לקטאר. כמו כן נחתמה עסקה להספקת טילי נ"ט ומרגמות רוסיים לקטאר.

גרמניה

בדצמבר 2017, במהלך חגיגות היום הלאומי של קטאר, הציגו הקטארים לראשונה טנק גרמני שרכשו, מסוג Leopard 2A7+. הרכישה של הטנקים הללו התרחשה כבר ב 2013 וכללה 62 טנקים מסוג זה, בסכום של 2.2 מיליארד דולר. הטנק Leopard 2A7+ מהווה שדרוג של הדגם הקודם ה- Leopard 2MBT.

טורקיה

בדצמבר 2017, במהלך חגיגות היום הלאומי של קטאר, הציגו הקטארים לראשונה כלי רכב משוריין מסוג Ejder yalcin 4x4. קטאר הזמינה כ- 400 כלי רכב מסוג זה המיוצרים על ידי החברה הטורקית (NMS) Nurol Makina Sanayi. הרכב מצויד במנוע בעל הספק של 300 כוח סוס ויכול להגיע למהירות מרבית של 110 קמ"ש.

ב-2016 פורסם כי החברה הטורקית BMC, מנהלת משא ומתן עם ממשלת קטאר בנוגע לאפשרות מכירה של כ- 1,000 כלי רכב משוריינים. כלי הרכב של חברת BMC מסוג Amazon 4x4 נחשף לציבור הרחב לראשונה ביוני 2016.

סין

בדצמבר 2017, במהלך היום הלאומי של קטאר, נחשף לראשונה כי ברשות קטאר מצוי משגר טילים סיני מסוג SY400 BP-12A. ה- SY-400 כולל 8 מכילי שיגור המשמשים גם לאחסון הטיילים, לחילופין המערכת של ה-SY-400 מסוגלת לשאת שני טילים כבדים יותר מסוג DF-12A. משגר הטיילים יוצר במיוחד במידות ובנתונים העומדים במגבלות של האמנה למניעת הפצת טילים.

פקיסטן

ביולי 2017, העבירה פקיסטן לקטאר שמונה מטוסי אימון מסוג Super Mushshak (MFI-17). מטוס זה, מיוצר על ידי החברה הפקיסטנית (Aeronautical Complex). במטוס 2-3 מושבים. למטוס מהירות מרבית של כ-268 קמ"ש. מטוס אימון זה, משמש את חיל האוויר הקטארי להכשרת הטייסים.

סיכום

על פי הערכות של מכון המחקר SIPRI, היקף יבוא הנשק של קטאר בין השנים 2012-2016 גדל בכ-245%, זאת ביחס לשנים 2007-2011. רכישות הנשק שביצעה המדינה מאז פרוץ המשבר ביוני 2017 נועדו לחזק את כושר ההרתעה של המדינה מול אויביה ולגייס לצידה את המדינות ספקיות הנשק וע"י כך לחזק את כוחה ומעמדה של קטאר בעימות.

הרכישות האחרונות של מטוסי קרב מתקדמים יתגברו את חיל האוויר של קטאר ב-96 מטוסים חדשים. הגדלת סד"כ המטוסים מציפה את הבעיה של המחסור בכוח אדם ממנו סובל צבא קטאר. על מנת לפצות על הבעיה, תצטרך קטאר לקבל סיוע מצבאות זרים, וזאת בין היתר, בכדי לשמור על כשירותם של המטוסים. לא ברור עדיין כיצד תצליח קטאר לעשות שימוש בכל מערכות הנשק שרכשה בשנים האחרונות ומה יהיה היקף הסיוע שתזדקק לו ממדינות זרות.

טורקיה ומרוץ החימוש האזורי

טורקיה סיכמה עם רוסיה על רכש של מערכות הגנ"א מתקדמות (S-400). נוסף על ההסכמה הרוסית לבנות כור כוח גרעיני בתורכיה, הרי שניתן לציין כי טורקיה ממנפת, אם כן, את "הקלף" הרוסי הן מול ארה"ב והשפעתה (הנשחקת לכאורה, או כביכול) באזור, הן מול נאט"ו שבה טורקיה נתפסת כ"בעייתית" ומעוררת מורת רוח, והן מול האיחוד האירופי בשל סירובו לדון בצירופה של תורכיה.

יכולת ההגנ"א המשודרגת של טורקיה עלולה להציב אתגר בפני פעילות נאט"ו באגן המזרחי של הים התיכון, ובהקשר לשליטה בים השחור, וכן לתקוע מחיצות ביחס לאיום כלפי יוון, חברתה של טורקיה בברית נאט"ו, עם ההשלכות הנובעות מכך (באזור הים האגאי, או בקפריסין).

טורקיה רכשה גם צוללות מתקדמות מתאגיד ThyssenKrupp.

סודאן ומרוץ החימוש האזורי

חיל האוויר הסודאני מתבסס בעיקרו על ציוד סובייטי/רוסי, ובכלל זה מטוסי מיג-29 וסוחוי סו-24 וסו-25, ומסוקי קרב מדגם מי-24. זרוע היבשה הסודנית מתבססת על מגוון דגמים של טנקי T-72, אשר חלקם נרכשו מרוסיה ומאוקראינה, וחלקם הורכבו בסודאן על בסיס העברה טכנולוגית רוסית. לאחרונה הסכימו רוסיה וסודאן על אספקה נוספת של 170 טנקי T-72 משומשים (מאחסנה) מרוסיה לסודאן. ביחד עם הסיוע הרוסי לסודאן בתחום הגרעיני, ניתן להעריך כי רוסיה תרכוש נוכחות באזור ים סוף, אולי כולל בסיס ימי במקביל לבסיסים של ארה"ב באזור זה. מבחינתה של סודאן יש בקשר עם רוסיה – הן ברמה המדינית והאסטרטגית, והן ברמה המדעית והטכנולוגית – מנוף לקפיצת מדרגה במעמד של סודאן במכלול הערבי, האזורי, והבינלאומי. במסגרת ביקורו של הנשיא בשיר במוסקבה עלתה גם אפשרות כי רוסיה תמכור לסודאן את מטוס הקרב המתקדם סוחוי 35.

אלג'יריה ומרוץ החימוש האזורי

רוסיה היא ספקית האמל"ח העיקרית של אלג'יריה, עוד מימי בריה"מ. מאז 1991 סיפקה רוסיה לאלג'יריה אמל"ח בשווי של יותר משמונה וחצי מיליארד דולר, ואלג'יריה היא לקוחת האמל"ח המובילה של רוסיה. ב-2016 ניהלו הצדדים מו"מ לעסקת אמל"ח נוספת בשווי של עוד 7.5 מיליארד דולר, הכוללת עוד מטוסי קרב מדגמי מיג-29 וסוחוי-30, מטוסי אימון, מסוקי קרב מדגם מי-24 ומי-28, טילי נ"ט מתקדמים, וטנקים מדגם T-90. במהלך 2018 צפויה רוסיה לספק לאלג'יריה את יתרת 200 הטנקים מדגם T-90 שעל אספקתם סוכם ב-2014, וכן תמסור לחיל הים של אלג'יריה שתי צוללות קילו ושתי ספינות שטח (קורבטות); אלג'יריה גם ממשיכה לקבל טילי נ"ט מדגם "קורנט", במסגרת עסקה לרכישת 4,000 טילים שסוכמה בעבר. קצב אספקת האמל"ח השנתי מרוסיה לאלג'יריה מוערך בשווי של כ-1.5 מיליארד דולר בשנה (נכון ל-2016). היותה של רוסיה מקור האמל"ח העיקרי של אלג'יריה, עלול להשליך על תפיסת האיומים של מערב אירופה (קרי, צרפת בעיקר), ועל הפעילות של ארה"ב, כולל הצי השישי, ושל יתר כוחות האוויר והים של נאט"ו (בדגש על צרפת, איטליה וספרד) בזירת הים התיכון.

הערות

¹ Shaul Shay, the Sunni Arab Countries Going Nuclear, February 2018.

² דווח על בקשה בהיקף של 20 אלף רובי סער מסוג קלצ'ניקוב, עוד כאלף תתי מקלעים אחרים, רובי צלפים בעלי כוונות לראיית לילה, ותחמושת לנ"ל ורימונים בהיקף רחב.

³ Egypt renews troop mission in Red Sea and Bab Al-Mandab Strait, Ahram Online, January 22, 2017.

⁴ Shaul Shay, US Out – France In: The Importance of Cairo's Military Ties with Paris, Israel Defense, December 17, 2017.

⁵ Andrei Akulov, "Russia's Arms Sales to Middle East Countries Spike to Record-High Levels," StrategicCulture.org, November 18, 2017.

⁶ Shaul Shay, Russia to Supply Egypt with 15 Ka-52 Alligator Attack Helicopters, Israel Defense, August 27, 2017.

⁷ France to discuss new Rafale fighter-jet deal with Egypt, Ahram Online, October 27, 2017.

⁸ Egyptian Air Force officially shows its Chinese Wing Loong drone, Pakistan Defense, October 13, 2016.

⁹ Russia to assemble T-90 tanks under license in Egypt, Defense Work, Id.net, July 5, 2017.

¹⁰ Jeremy Binnie, Egyptian S-300VM SAM delivery confirmed, IHS Jane's Defense Weekly, June 6, 2017.

¹¹ Ahmed Eleiba, Looking south, Al Ahram Weekly, Issue No.1327, January 12, 2017.

¹² Egypt's navy raises flag on new 'Al-Fateh' corvette in France, Ahram Online, September 22, 2017.

¹³ Egypt receives 3 more Rafale fighter jets from France, Ahram Online, January 29, 2016.

¹⁴ Egypt's Mistral Deal," al-Ahram 16 Online, October 4, 2015.

¹⁵ Egypt receives first Type 209 submarine at the shipyard of ThyssenKrupp Marine Systems in Kiel, Defense Blog, December 12, 2016.

¹⁶ Egypt receives Molniya missile corvette from Russia, Defense Web, August 16, 2015.

¹⁷ New warship acquisition from South Korea arrives at Egypt's naval base, Ahram Online, October 26, 2017. Egyptian Navy receives Pohang-class corvette as gift from South Korea, Naval Today com, October 26, 2017.

¹⁸ Saudi Arabia launches military industries company, Reuters, May 17, 2017.

¹⁹ Saudi Agreement with Lockheed Martin to Locally Manufacture LGBs, Asharq Al Awsat, March 1, 2018.

²⁰ Saudi Arabia nears Typhoon jet deal with BAE, BBC, March 10, 2018.

²¹ Abdul Hadi Habtoor, Saudi-Ukrainian Partnership Produces Electronic Warfare Aircraft, Asharq Alawsat, December 16, 2016.

²² Saudi Drone 'Saqr 1' Program Passes International Standards, Asharq al Awsat, May 11, 2017.

²³ Oscar Nkala, Rheinmetall Denel Munition Factory Opens in Saudi Arabia, Defense News, April 16, 2016.

²⁴ Saudi Arabia and BAE one step closer to finalizing Typhoon deal, Defense News, March 9, 2018.

²⁵ Frank Kane, Lockheed Martin, KSA joint venture to create jobs, Arab News, February 26, 2018.

²⁶ Saudi Drone 'Saqr 1' Program Passes International Standards, Asharq al Awsat, May 11, 2017.

²⁷ דן ארקין, סעודיה מציגה תקציב שיא לצבא וביטחון בשנת 2018, Israel Defense, 12 בינואר 2018.

²⁸ Saudi Arabia and the UAE Heat Up Their Arms Race with Iran, FPA Administrator, February 27, 2018.